

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГІЛКИ СТАРОВИННОГО РОДУ ТОМАР

Серед українських старовинних старшинських родів було чимало іноземного походження, передусім з Балкан та Придунайських князівств, що зумовлено поширенням впливу Османської імперії у цьому регіоні. Серед іноземців — значна кількість представників старовинних православних аристократичних родів, які, будучи позбавленими можливості захищати справу православної церкви у себе на батьківщині, брали активну участь у визвольній війні українського народу. Проте траплялися авантюристи, для яких бурхливі події української історії 17 ст. були вдалим моментом для висування та закріплення на вищій соціальній сходинці. Іноземці одразу прийняли українську національну ідею, поріднилися з козацькою старшиною і стали невід'ємною частиною "малоросійського дворянства", роблячи неоціненний внесок у розвиток української державності та культури.

Згідно з родинною легендою, Томари (1) походили зі старовинного грецького аристократичного роду, з давніх-давен відомого в Епірі та Македонії. Під час турецького завоювання Греції деякі представники цього роду емігрували на Сіцилію, а потім і в Україну. Засновником української гілки роду Томар був Іван (Ян) Томара, який оселився у середині 17 ст. разом зі своїми синами Степаном, Василем та Парфеном у Переяславі, де займався торгівлею "турськими" товарами, а потім перебрався до Канева. Ймовірно, Томари незабаром покозачилися. (У реєстрах 1649 р. трапляється Іван Томорка, козак сотні Івана Коваленка Переяславського полку, який, певно, і є тим самим греком). Внаслідок цього склалися тісні стосунки між Іваном Томарою і представниками козацької адміністрації. Він неоднаразово виконував доручення гетьманів: у 1672 р. їздив від гетьмана Дорошенка до гетьмана Многогрішного; за наказом київського воеводи збирав податі з перевозу в Переяславі. За свої послуги він одержував непогану винагороду. Так, Томарі було дозволено разом з Яковом Соловим тримати за відкупи індуктивний збір, що сприяло його збагаченню.

Із синів Івана Томари найвідоміші старші — Степан і Василь. Василь Іванович Томара (?—1726) почав службу "дворянином" у гетьмана Самойловича, куди був призначений завдяки зв'язкам батька. Шлюб Василя з Пелагією Василівною Болдаковською (близько 1680—?), єдиною донькою впливового чернігівського наказного полковника та наказного гетьмана від Дем'яна Многогрішного Василя Семеновича Болдаковського (?—близько 1690) і багатою спадкоємницею, сприяв його успішній кар'єрі: вибільський сотник (1704—16), чернігівський полковий суддя (1715—26) та наказний чернігівський пол-

ковник (1715, 1723) (2). Перебуваючи в цих урядах, Томара отримав універсали на чимало хуторів і сіл, що зробило його по-справжньому багатим. Завдяки високому соціальному становищу своїх предків та придбаному багатству, діти цього подружжя Томар склали блискучі партії, вступивши у шлюб з представниками вищої козацької аристократії. Донька — Уляна Василівна вийшла заміж за ічнянського сотника Григорія Андрійовича Стороженка (?—1745), сина ічнянського сотника Андрія Григоровича Стороженка (?—1715) та пасербиці охочекомонного полковника Григорія Пашковського Мотрони Гнилозубівни-Пашковськівни, яка була заміжня удруге за генеральним писарем Семеном Савичем (?—1725). Від сина Григорія Андрійовича Стороженка та Уляни Василівни Томари — Андрія Григоровича Стороженка (?—1753), теж сотника ічнянського, походить відомий літературознавець, професор історії загальної літератури Московського університету, член-кореспондент Російської академії наук Микола Ілліч Стороженко (10.05.1836—12.01.1906) та історики й громадські діячі брати Андрій (12.08.1857—?) та Микола (29.01.1862—?) Володимировичі Стороженки (3).

Дружиною Григорія Васильовича Томари (?—1730), єдиного сина Василя Івановича і Пелагії Василівни Томар, була невідома за ім'ям донька генерального судді Федора Лисенка (?—5.01.1751), рідна сестра якої — Уляна (?—1809) була одружена з генеральним писарем, а потім дійсним статським радником і віце-губернатором новгород-сіверським Василем Григоровичем Туманським (4). У Григорія Томари, передчасно померлого, від шлюбу з Лисенківною була єдина донька Катерина (близько 1730—1749), яку виховувала бабуся Пелагія Василівна Болдаковська-Томара в її маєтку Рогощі на Чернігівщині. Саме вона стала єдиною спадкоємницею багатства Василя Івановича Томари та роду Болдаковських. Чернігівський єпископ Іраклій (?—26.10.1765) засватав Катерину за свого брата — чернігівського полкового хорунжого Василя Івановича Комаровського (близько 1718 або 1720—?), який походив із занепалого польсько-шляхетського роду (5). Внаслідок передчасної смерті Катерини Григорівни ця гілка роду Томар згасла, Комаровський успадкував все залишене дружиною багатство.

Ще значніша гілка Томар, яка іде від згаданого вище Степана Івановича Томари, старшого брата Василя Івановича Томари. Степан, як і його молодший брат, намаганнями батька був призначений “дворянином” до гетьмана Самойловича. Незабаром він став сотником домонтовським, потім посів чільні уряди Переяславського полку: полкового осавула, обозного, наказного полковника, доки у 1707 р. не став переяславським полковником, уряд якого займав до смерті у 1715 р. За час перебування на цих посадах він зосередив у своїх руках значні земельні багатства, добився від гетьманів та

царської адміністрації закріплення їх за собою й своїми спадкоємцями і став одним із найбагатших поміщиків Переяславського полку. Від першого шлюбу з Варварою Вуйтівною (?—до 1698), відомостей про яку практично не збереглося, мав єдиного сина Івана, значкового товариша Переяславського полку. Невідомо з яких причин він був обділений увагою батька, не здобув гідної освіти й належної частки спадщини. Гілка ця швидко здрібніла. Відзначимо лише онука Івана Степановича — Андрія Степановича (близько 1777—після 1834), капітана 3-го рангу, учасника турецьких війн та кавалера ордена святого Володимира 4-го ступеня з бантом. Останній від шлюбу з Ганною Василівною Добронизькою мав сина Михайла (23.12.1832—?), контр-адмірала і автора статті “Плавання пароплава “Механик” річковим шляхом з Петербурга в Архангельськ, в навігацію 1869 року”, що була надрукована у 1870 р. у “Морском сборнике”.

Другий шлюб, який був відображенням зміцнених позицій Томар серед козацької старшини, майбутній переяславський полковник взяв із Пелагією Яківною Лизогуб (?—1715). Вона належала до однієї з найбагатших та найвпливовіших родин Гетьманщини. Батьком її був полковник канівський та чернігівський, генеральний осавул і наказний гетьман від гетьмана Петра Дорошенка — Яків Кіндратович (?—9.08.1698), на прізвище Яцько Кобизенко, а матір'ю — сестра седнівського міського отамана Степана Барана — Агафія Баранова. Брат Лизогубівни — Юхим Якович (?—1704) посідав уряди генерального бунчужного, генерального хорунжого та чернігівського полковника, а одружений був з гетьманською дочкою Любов'ю Петрівною Дорошенко (?—до січня 1709) (4, с. 96—100).

Родинні зв'язки Лизогубів та багатство Степана Івановича Томари зробили дочок останнього завидними нареченими. Зятями переяславського полковника були Кулябка, Зарудний, Маркович, Кондратьєв, Фридрикевич, Леонтович, Синдаровський, Лесеневич, які становили цвіт козацької аристократії. Цікаве потомство Катерини Степанівни Томари (?—до грудня 1747) від шлюбу з бунчуковим товаришем Федором Марковичем (?—1737 або 1738), рідним братом генерального обозного Андрія Марковича (близько 1674—23.01.1747) і гетьманової Анастасії Марківни Скоропадської (1671—19.12.1729). Онук Томарівни — голова Новгород-Сіверської палати цивільного суду Іван Андрійович Маркович (1747—1814) був дідом історика Миколи Андрійовича Маркевича (26.01.1804—9.06.1860) та громадської діячки графині Єлизавети Іванівни Скоропадської-Милорадович (1.01.1832—14.02.1890) і прадідом гетьмана Павла Петровича Скоропадського (3.05.1873—26.04.1945) (6). А мати історика Миколи Андрійовича Маркевича — графиня Анастасія Василівна Гудович (1782—1818) — була онукою іншої Томарівни — Анастасії Степанівни

(близько 1709—17.07.1757) від шлюбу з переяславським полковим суддею Костянтином Олексійовичем Лесеневичем (?—19.10.1757) (7).

Єдиний син від другого шлюбу — Василь Степанович Томара (?—1736), переяславський полковник, не прагнув зробити кар'єру, піклуючись більше про дальше зміцнення матеріального становища роду. Після смерті батька він добився підтверджувальних гетьманських універсалів на всі маєтки переяславського полковника. Багато часу він приділяв облаштуванню с. Коврая, яке на довгі роки стало резиденцією цієї гілки роду Томар. Водночас Василя Степановича неодноразово призначали наказним переяславським полковником, у т. ч. і в кримському поході (1735—36), в якому й загинув. Одружений Василь Томара був з рідною племінницею генерал-аншефа барона Карла Евальда Магнусовича Ренне — Єлизаветою фон Бринкен (Бринківна), яка належала до старовинного і розгалуженого курляндського роду. Донька Василя Степановича — Ганна була дружиною бунчукового товариша Степана Григоровича Гайворонського (близько 1722—?), який викрав її з батьківського дому. Син його — колезький радник і депутат дворянства Переяславського повіту Степан Васильович (2.08.1719—до 6.06.1794) одружився з Ганною Василівною Кочубей, дочкою полтавського полковника Василя Васильовича Кочубея (?—21.08.1743), онукою генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея (?—14.07.1708) і гетьмана Данила Павловича Апостола (4.12.1654—17.01.1734) (5, с. 524—535).

У Томар було п'ятеро доньок і троє синів. Зупинимось лише на нащадках двох Томарівен. Старша — Уляна Степанівна (?—1816) у 1771 р. вийшла заміж за статського радника Івана Гавриловича Вишневського (1746—7.05.1800), онука торговця вином, серба Федора Степановича Вишневського (?—1749), який зробив блискучу кар'єру при петербурзькому дворі. Завдяки своїй матері — княгині Марії Федорівні Мещерській (1729—1757) — Іван Гаврилович породичався з найаристократичнішими родами Росії. Але й для нього шлюб з Томарівною був вигідним, оскільки вона принесла йому чимале придане: 2499 душ у восьми селах на Переяславщині. У Вишневських було велике потомство, серед них — засновниця сулимівської богодільні Уляна Степанівна Сулима-Вишневська, декабрист Федір Гаврилович Вишневський (1798 або 1799—23.04.1865), відомий генеалог граф Григорій Олександрович Милорадович (24.09.1839—13.08.1901) і світлійша княгиня Юр'ївська — дружина Олександра II, княжна Катерина Михайлівна Долгорукова (8).

Інша дочка Томар — Софія Степанівна стала дружиною київського губернського прокурора, статського радника Григорія Івановича Краснокутського (близько 1751—23.12.1813). Їхній син — дійсний статський радник, обер-прокурор Першого відділення П'ятого департаменту Сенату, декабрист Семен Григорович Краснокутський (1787

або 1788—3.02.1840), а внук — генерал від кавалерії Микола Олександрович Краснокутський (1.01.1819—18.03.1891) (5, с. 558—565).

Старший із синів Степана Васильовича Томари — Василь (близько 1745—1819) добре відомий як сподвижник Потьомкіна, військовий діяч і дипломат. Він здобув хорошу домашню освіту в маєтку батька — Ковраях. Одним із його учителів був видатний письменник і філософ Григорій Сковорода, який присвятив своєму учневі поетичні рядки. Василь Степанович служив під керівництвом Потьомкіна на Кавказі у 1783 р., потім командував флотилією у Середземному морі під час другої турецької війни, став генерал-майором. У другій половині 90-х рр. 18 ст. він перейшов на дипломатичну службу, був призначений радником посольства в Іспанії, а потім — посланником у Константинополі. За діяльність на цих посадах Томара був удостоєний чину таємного радника та сенатора. Він одружився з донькою тосканського дворянина Єлизаветою Осипівною Каламей (?—19.06.1835), але нащадків не залишив.

Другий син Степана Томари і Кочубеївни — Павло Степанович (близько 1751—?) вийшов у відставку в чині секунд-майора і повністю присвятив себе громадській діяльності: був предводителем переяславського повітового дворянства і почесним доглядачем ніжинських училищ, за що його нагороджено орденом святої Анни 3-го ступеня і зведено у надвірні радники. У 1788 р. він одружився з багатою та знатною панною — Марією Василівною Дунін-Борковською (близько 1769—?), яка походила зі старовинного польського аристократичного роду. Вона була правнучкою відомого генерального обозного Василя Касперовича Дунін-Борковського (1640—4.03.1702), двоюрідною сестрою поета Василя Васильовича Капніста [12(23).02.1758, за ін. даними 1757—28.10(9.11).1823] і племінницею генерал-фельдмаршала графа Івана Васильовича Гудовича (1741—22.01.1820) (7). Гадаємо, що шлюб цей був бездітним. Другою дружиною Павла Степановича була дочка австрійського дворянина Дмитра Муранта. Від цього шлюбу народилося четверо синів. Всі вони — військові, але рано вийшли у відставку, були поміщиками у своїх маєтках. Старший — Євген Павлович (9.03.1805—3.12.1877) був одружений з дочкою вітебського цивільного губернатора, дійсного статського радника Олексія Петровича Бутовича (1759—до 1830) — Софією Олексіївною (1806—3.05.1889), яка належала до старовинного старшинського роду. Павло Павлович (15.03.1806—до 1856) вступив у шлюб з Вірою Василівною Закревською, правнукою генерального бунчужного Осипа Лук'яновича Закревського (?—до 1769) і Ганни Григорівни Розумовської, улюбленої сестри останнього гетьмана. Братом Віри Василівни був відомий історик Микола Васильович Закревський [9(21).06.1805—29.07(10.08).1871] (5, с. 112—119). Дружиною третього сина Павла Степановича Томари — Івана (8.05.1807—?) була гру-

зинська княжна Ольга Михайлівна Жевахова, а молодший — Василь (7.08.1808—?) одружився з дочкою титулярного радника Якова Васильовича Омеляновича — Варварою Яківною, яка була двоюрідною сестрою Віри Василівни Закревської (9).

Молодший син Степана Васильовича Томари і Кочубеївни Михайло (близько 1766—8.06.1837), як і його брат Павло, вийшов у відставку секунд-майором і був предводителем золотоніського повітового дворянства. Одружився Михайло з Єлизаветою Миколаївною Мотоніс (близько 1773—?) — дочкою відомого ученого, колезького радника, сенатського обер-секретаря Миколи Миколайовича Мотоніса (?—20.11.1787) та Олени Василівни Жураковської (1741—21.04.1813), що була онукою ніжинського в'їта Петра Стерійовича Тернавіюта, правнучкою ніжинського полковника Лук'яна Яковича Жураковського (?—травень 1718) та праправнучкою гетьмана Данила Павловича Апостола (10). Посаду золотоніського предводителя послідовно займали і сини Михайла Томари та Єлизавети Мотоніс — старший Степан (грудень 1793—?), неодружений, і молодший — Михайло (24.12.1808—?), який одружився з дочкою статського радника — Ганною Михайлівною Іваненко (1820—?), котра належала до старовинного і впливового українського шляхетського роду молдовського походження. Багато представників цієї родини займали найвищі державні посади та поріднилися з найвидатнішими родами імперії. Так, троюрідна сестра Надія була дружиною відомого російського державного діяча графа Сергія Юлійовича Вітте [17(29).06.1849—28.02(13.03).1915], а племінниця була за бароном Петром Миколайовичем Врангелем (1878—1928), який пізніше став одним з лідерів білого руху (4, с. 179—195).

Середньому синові Михайла Степановича Томари — Павлові (15.01.1801—18.11.1856) лаври дісталися під час здобуття Шумли у турецькій війні 1828—29 рр., він був нагороджений орденом святої Анни 4-го ступеня з написом “за хоробрість”. У 1829 р. Павло вийшов у відставку в чині капітана й одружився з дочкою дійсного статського радника Вірою Луківною Кологривовою. Дочка цього подружжя — Надія Павлівна (24.02.1843—січень 1882), у заміжжі Загоскіна, була начальницею Саратовського інституту шляхетних дівчат, а з синів найвідоміший молодший — Лев Павлович (11.01.1839—?), волинський і київський губернатор, таємний радник, почесний мировий суддя Золотоніського судово-мирового округу, сенатор і гофмейстер. Одружений Лев Павлович був з Єлизаветою Михайлівною Дараган (24.07.1848—1868), дочкою генерал-майора, начальника Московського арсеналу і Київської комісарської комісії. Єлизавета Дараган була племінницею тульського військового й цивільного губернатора, відомого мемуариста, генерал-лейтенанта Петра Михайловича Дарагана (29.01.1800—21.07.1875), який був одружений з відомою

дитячою письменницею Ганною Михайлівною Булуг'янською (23.02.1806—?), а також племінницею Ганни Михайлівни Дараган (1796—6.04.1821), дружини таємного радника і сенатора Андрія Яковича Стороженка (8.03.1791—4.07.1858), онуками яких були згадані вище історики та громадські діячі Андрій та Микола Стороженки; двоюрідними братами дружини Льва Томари були таємний радник, штальмейстер, чернігівський і каліський губернатор Михайло Петрович Дараган (1834—?) і директор Нижегородсько-Самарського банку в Москві Іван Петрович Дараган (2, с. 371—383).

Єдиний син губернатора — Михайло Львович (1868—?) після закінчення юридичного факультету Московського університету і факультету східних мов Петербурзького університету вступив на службу в департамент мануфактури і торгівлі, де вивчав економіку Персії. У 1895 р. видав наукову працю "Економічне положення Персії".

На жаль, ще й досі не вдалося встановити, як склалася доля роду Томар після революції. Очевидно, вони розділили участь усієї еліти Російської імперії, знищеної незалежно від її національного походження. Втім, сподіваємося, що знайдеться хоча б одна вціліла гілка цього славного роду.

1. Для вивчення родоводу Томар використано такі джерела: РДІА, ф. 1343, оп. 30, № 2093, 2094, 2095; ІР НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. II, спр. 16886, 16609; Модзалевський В. Л. Матеріали до "Малороссийского родословника". — Вип. I: Томари / Упор. В. В. Томазов. — К., 1996; Лазаревский А. М. Люди старой Малороссии. Томары // КС. — 1885. — Т. 12, кн. 5. — С. 14—20; Его же. Материалы для истории общественного и частного быта в Малороссии XVIII века // Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца. — К., 1896. — Кн. 11, отд. 3. — С. 60—82. Чорнобук М. З родоводу Томар за матеріалами Музею історії Києва // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика: Матер. I генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського. — К., 1996. — С. 131—133.

2. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. — К., 1908. — Т. 1. — С. 63.

3. Там само. — Т. 4. — С. 772—795.

4. Там само. — Т. 3. — С. 128—132.

5. Там само. — Т. 2. — С. 703—708.

6. Там само. — Т. 3. — С. 388—429; Маркевич А. Марковичи. — К., 1890; Томазов В. Марковичи // Старожитності. — 1994. — Ч. 1—2 (60—61). — С. 24—25; Ч. 3—4 (62—63). — С. 26—27.

7. Томазов В. До родоводу М. А. Маркевича: Гудовичі та їхні родичі. — Машинопис.

8. ЦДІАК України, ф. 225, оп. 1, спр. 1.; Лашкевич А. Род Вишневежских // Киевская старина. — 1887. — № 5. — С. 73—91.

9. Модзалевський В. Л. Матеріали до "Малоросійського родословника". — Вип. 1: Томари / Упор. В. В. Томазов. — К., 1996. — С. 27.

10. Максимович М. А. Бубновская сотня // Собр. соч. — Т. 1. — С. 831; В. Л. Модзалевський. Матеріали до "Малоросійського родословника". — Вип. 1: Томари / Упор. В. В. Томазов. — К., 1996. — С. 25.